

Slovstvene stvari.

Recimo ktero.

Est modus in rebus.

Nihče se ne upira med nami čiščenju jezika. Da smo pa tudi res poslušali mojstra pesnika, ki nas je leta 1845. opominjal:

Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo,
Kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj.
Kinčite ga iz lastne moči, iz lastnega vira,
Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donil,
Pričal vašo modrost na desno, na levo narodom.

to priča znameniti napredek, ki ga kaže današnja slovenščina, ako jo primerimo s tadanjo. Al odkar se je začel v tem oziru upljiv staroslovenščine, uvidel sem opazivši neke nepovoljne prikazke potrebo ter sem vže nekolikokrat sprožil in danes, ne bojé se niti zamere, ponavljam, da bi dobro bilo pogovoriti se o nekterih pravilih za likanje jezika. Po mojej sodbi imelo bi glavno načelo pri tem biti to, da namen trebitve te bodi bližati Slovence čisteje govorečim Hrvatom in Srbom, ne pa še razdruževati enakokrvnih bratov in po zemljepisu sosedov, ene in iste bodočnosti deležnikov!

Po tem osnovnem načelu sem bil v „Novicah“ od leta 1863. (l. 4) načrtal nektera pravila, tekoča iz istega. Eno izmed njih bi bilo, da kjerkoli je večina Slovencev v ktorej obliki ali sploh slovniskoj rabi vže zdaj zedinjena s Hrvati in Srbi, ne kaže nikakor trgati te edinosti samo spričo tega, ker staroslovenščina uči drugače; nasproti pa da gre to, v čemur se staroslovenščina enači s hrvaščino, kolikor se daje vpeljevati v knjižno slovenščino, če je tudi samo manjini Slovencev navadno. (Priporočalo bi se po tem pisati na priliko: nisem videl, namesti: sem ne videl; dado, namesti dadé in dajó; da namesti de; njega namesti jega; tujec namesti ptujec; vencem namesti vencom).

Želel bi bil, da se je zastran teh pravil kdo oglašil na ktero stran vže *) bodi. Ako morda niso znanstvena, pa so, mislim, kazna, koristna, naravnemu razvitku slovenskega naroda primerjena, in zdí se mi, da so se slovenski pisatelji po večem držali in še drzé tega načela, in drži se ga izmed drugih tudi slavni jezikoslovec Miklošić, kteri v svoja berila ni dal vpeljati mestnikov s končnico *i* niti za oskimi soglasniki (na pr. na polju**), rekoč, da ne kaže spričo tako male stvarce odstopati od Hrvatov, in kteri tudi v svojem pozneje izdanem slovarji piše, kakor mi, novoslovenske besede, torej na pr. podnožje, ne podnožije; — kajti drugo je preiskavati znanstveno jezik in tolmačiti mu oblike, a drugo zasukavati narečje živo po mrtvem, ne gledé na dozdanji razvoj in narodna razmerja. Ni treba toraj širokega dopovedovanja, da držecemu se pravil, kakoršna so gori omenjena, morajo biti odurne tiste rococo-oblike, ki nam jih za vzor postavljajo možije nove slovenske šole, in ktere se zdé biti nalašč iznajdene za to, da bi knjižno slovenščino še dalje, nego je, zanesle od srbsko-hrvaškega narečja.***) Ako vendar pomislim na pisavo, ktero zdaj kakor prej večina naših pisateljev trdi, ako po-

droci, klopi ali stoli so veliko bolj mehki in elastični kakor taki, ki so z morskim mahom (Seegrass) natlačeni; so veliko cenejši kakor drugi, in vrh tega tudi dalje trpé.

Posebno dobro svilno seme

se v Ribnici (Reifnitz) dobí po gospodu Mihaelu Skubic-u. Seme je dobljeno od popolnoma zdravega zaroda in po Talijanah o vseh dobah ogledanih črvičev. Radi bi bili vse kokone pokupili; al žal mu je bilo, da bi bil tako zdravo robo po 2 gold. prodal. Da je seme izvrstnih kokonov, kaže tudi to, da za 1 funt je komaj treba bilo 240 kokonov.

Natoroznanske stvari.

Kako je to,

kadar po novem letu dan začne rasti, da se to veliko tednov zjutraj še nič ne pozná, na večer pa je že dalje svetló?

To vprašanje smo prejeli te dni iz R. na Gorenškem. „Novice“ so že pred več leti to prikazen svojim bralcem razjasnile; na omenjeno vprašanje pa ponavljajo to razjasnilo, ker res vsaki dan slišimo, da se ljudje čudijo, kako je to, da še zmiraj noče zjutraj dan biti, ko se je vendar na večer dan že nekoliko potegnil.

Vzrok temu je to-le:

Pratkarji pravijo, da od 22. do 31. grudna ali decembra je dan za 5 minut, — od 1. prosenca ali januarja noter do 15. pa spet za 23 minut dalji, tedaj od 22. grudna noter do 15. prosenca v vsem skupaj za 28 minut. To je res, — al zatega voljo ne smemo misliti, da tistih 28 minut, za kterih je dan v sredi januarja dalji, bi smeli tako na dvoje razcepiti, da bi 14 minut pridjali zjutraj dnevu, 14 minut pa zvečer, to je, da bi mogel dan se zjutraj za 14 minut pred začeti, zvečer pa bi se móglo tudi za 14 minut pozneje mračiti.

Vzroka, da nam dan le na večer dalji prihaja, ne smemo iskati v astronomijskih (zvezdnih) postavah, ampak samo v tem, kako mi dnevne ure štejemó, in po tem, kakor so naše ure uravnane (vrihtane).

Če se nam zdi, da dalji dan ne pospešuje dneva zjutraj — po tistem srednjem merilu časa, ktereга nam kažejo naše ure — je vzrok tega v tem iskati, da od 25. grudna ali decembra naprej je poldanski čas, kakor ga nam naše ure kažejo, pravemu poldnevu zmiraj naprej za nekoliko od dneva do dneva se množéčih drobcev ene ure; na naših navadnih urah je tedaj jutro zmiraj poprej kakor pa na solnčni uri. Kadar naše ure 8 kažejo, kaže solnčna ura 1. dan januarja še le 7. uro in 56 minut, — 11. dan januarja 7. uro in 52 minut, — 17. dan januarja 7. uro in 50 minut, — 31. dan januarja 7. uro in 47 minut, in 11. dan sječana ali februarja 7. uro in 46 minut.

Če so tedaj naše ure čedalje bolj solnčni uri naprej, in sicer po tisti razmeri, kakor dan dalji prihaja, se ne smemo čuditi, da naše ure, kolikor bolj prehitajo solnčno uro, rasteči dan vsako jutro pogrudijo.

Po tem se tedaj očitno kaže, zakaj tisti čas pozimi, kadar dan začne rasti, se zjutraj tako malo čuti, da dan raste, in da je treba skor do konca meseca januarja čakati, predno je zjutraj tako svetlo, da moramo ob osmih lahko kako pisanje brati. Kolikor pa smo zjutraj o svetlobi na zgubi, toliko na boljsem smo zvečer.

*) Ker se v besedici: že, vže nikjer na Slovenskem ne sliši glasni *u*, temuč le: že, vže ali vre, in ker uže hrvaške čitatelje moti, kakor je bilo celó v hrvaških novinah spomnjeno, pišem jaz raje: vže ali pa že. Pis.

**) Gospod Levstik pa piše zdaj na visocem sedli smešnega napuha („Glasnik“), v tem ko mu lanska slovnica kaže še: pri delu. Pis.

***) Sloveči Hrvat, prof. Jagić, namignil je vže na nekem mestu „Književnika“, da ne odobrava Levstikovega pravca. Ali za služno za nas Slovence bi bilo, ako bi slavni ta jezikoznanec ali kdo drug izmed učenih Hrvatov ali Srbov račil obširneje

mislim zlasti na izvrstne spise mlajših, kakoršni so Stritarjevi, Jurčičevi in več drugih, ni me jako skrb, da bi se to slovanskemu jugu neznano rastje kdaj prišlo na slovenskem zemljišči.

Toda o tem je vže drugoč bil govor, danes pa sem hotel omeniti še neki posledek iz razloženih pravil, da-si s tem, kar porečem, morebiti ne ustrežem niti takim, kateri ne vlečejo z novo šolo. Gre tu za osebni zaimek 3. osebe, pri katerem, kakor Janežič uči, večini Slovencev, pa tudi Hrvatom in Srbom, rabi v ednini in množini rodivnik (*ga, jih*) namesti kazavnika (*je*), zdaj pa se to hoče zopet obrniti. Ali tudi tukaj utegne biti pametneje in bolje, če ostanemo pri starej pisavi, ki nas veže s Hrvati, ki je večini razumljivejša, mnogokrat pa tudi blagglasnejša. Sklenimo s primerom: Vukov Novi zavjet. Matej. Gl. II, 8. „I poslavši *ih* u Vitilejem, reče (Jrod): Idite i raspitajte dobro za dijete, pa kad *ga* nadjete, javite mi, da i ja idem da mu se poklonim.“ Slovenski pa (po novejši ljubljanskej prestavi): „In *jih* je (namesti: *je je*) poslal v Betlehem ter je rekel: Pojdite in skrbno oprašujte po détetu, in kadar *ga* (namesti: *je*) najdete, pridite mi nazaj povedat, da tudi jest grem in *ga* molim.“ Cigale.“

Dopisi.

Iz Kragujevca v Srbii 1. jan. (Konec.) — Prišel sem tudi v mesto Karanovac, ki ima vrlo lep položaj na visoki in veliki ravnini med velikima rekama Ibro in srbsko Moravo. Od Morave do mesta je pičlo uro hodá dolga lepa ravnina. Ibrer pa pod mestom na desni strani v globokem žlebu teče. Mesto ima skoz in skoz ravne lepo vredjene ulice; al prazne so, ljudi po njih ni in hiš je še vrlo malo. Veliki trg v sredi mesta je velik, popolnoma okrogel; sred trga je velika zidana štirna (čezma), podobna velikanskemu čepu v sredi velikanskega soda, in ta čep daje namesti dobrega vina zdravo vodo v obilnosti. Okoli okroglega trga je okrogel drevored, in okoli tega se vrstijo hiše in štacune v okrogu. Tlak je iz gladkega, drobnega in kepastega kamenja. Vse je prav lepo in ljubeznjivo, samo hiše so še večidel lesene; najlepša med njimi je velika upraviteljska hiša, kjer je stanišče vojnega in deželnega nadležateljstva. Cerkev je prekrščena iz neke stare turške žamije, je že počena od starosti, in ima podobo kristjanskih cerkvá. Gotovo je bila nekđaj kristjanska cerkev, kakor je zdaj. V strašnih časih se je mogla pomohamedaniti, največemu sovražniku vere kristjanske služiti, dokler je ni hrabra mišica Črnega Jurja zopet Turkom vzela. Pri Karanovcu se je Črni Juri in junak Vasa Čarapić leta 1804. več dni s Turki pretepal. Še se vidijo v mestu nad Jebero okopi, s katerih so se Turki branili. Črni Juri je vzel Turkom Karanovac z naskokom in je požgal vse mesto, tudi turško žamijo, ki je zdaj kristjanska cerkev. Ko je leta 1813. Črni Juri po večletnih slavnih zmagah v Avstrijo bežal, pridejo Turki zopet nazaj v Karanovac, in bili so tukaj do leta 1815. Miloš je namreč po slavni zmagi na Ljubiču blizo Čačka in pri Rtaru zapovedal, vse vjete Turke, žene, otroke itd. lepo varovati, da jim nihče kaj žalega ne stori, posebno ženam in otrokom ne. On natovori vse, kar je v bojih vjel, na vozove in jih spremi dá po straži, da se nikomur kaj hudega

ne zgodi, v Turško! Turške žene so potem Miloša pred Turki svojim možém hvalile rekši: „Srbska vera je prava vera, Bog mora ji pomagati! Srbi so nas vjeli; žalili nas niso niti sramotili, nego so nas čiste in zdrave lepo in pošteno nazaj spremili. A vi Turki, možje naši, delate z vjetimi, posebno z devojkami in z ženami živinsko sramoto in bezzakonstvo.“ Miloš ni bil samo junak, nego tudi diplomat, on se ni samo z orožjem Turkom branil, nego jih je tudi s kristjanskimi dobrotami, z ljubeznijo do bližnjega in sè zlatom napadal in premagoval. Vselej se je on pokazal, da je junak brez straha in pa kristjan. Njegova prislovica je neki bila ta-le: „Kadar Turčin zarezí in zine ter te vgrizniti hoče, vrzi mu zlato jabelko v odprta režeča usta, pa nič ti ne bo storil.“ Miloš je vrlo človeški s Turki postopal. Vjetim je dobroto in usmiljenje skazoval kolikor koli je mogel, zato je pa on tudi dva strašno veliki turški vojski, vsega 80.000 mož, ki ste iz Bosne in iz Niša nad-nj šli, brez prelivanja krvi premagal in Srbijo oslobodil brez mnogih bojov. Tudi pašo iz Novega Pazara, ki je v Karanovcu svoje Turke imel, je premagal brez prelivane krvi. Turki iz Karanovca so Milošu poročili, ko je ravno iz slavne zmage pri Požarevcu nad nje šel, da se hočejo njemu na milost brez boja vdati; al drugemu nikomur in nikakor ne! Miloš pride pred Karanovac, Turki se mu mirno podadó; al on jih pusti, da gredó s svojim orožjem kamor kdo hoče, in njihovemu zapovedniku Adem-paši, ki je na Miloša zinil in zarezal, je Miloš z zlatim jabelkom režeča usta zamašil, poslal mu je 1000 cekinov s prošnjo: „Ne diraj u nas sirotinju! to je: pusti v miru nas siromake!“

Dobre pol ure od Karanovca sem videl lep, res velikansk monastir (klošter) in cerkev „Žica.“ Svete želje so me kakor blisk prešvignile in v svetih mislih sem se zgubil, ta za srbsko povestnico in pravoslavno vero tako važna in sveta mesta ugledavši, ki so se mi v Karanovac potujočemu in čez srbsko Moravo na lepo karanovačko ravnino prišedšemu kakor neki velik, belo se lesketajoč grad, bolje da rečem, kakor neka lepa in velika grajščina z mnogimi velikimi zgradami pokazala. V svete misli vtopljenemu mi je prišlo pobožno, da! sveto življenje prvega srbskega nadškofa (arhiepiskopa) svetega Save, sina kralja Nemanja I., ki je tukaj srbski narod podučeval v pravoslavni veri, ki je ta monastir v srbsko nadškofijo povzdignil in tukaj slavne srbske kralje svoje brate in potomce njihove s kraljevskim vencem v kralje venčal. Ves zamišljen se vtopim v slavno prošlost povestnice srbske pod vladu slavnih in silnih Nemanicev, in srkam iz nje sladko upanje lepe nade polne prihodnosti, ki nam hitro in s smejočim obrazom nasproti hiti. Lepi monastir Žica sta zidala v početku 13. stoletja dva sina kralja Nemanja I., namreč: kralj Štefan Nemanjić II. Prvoenčani in njegov sveti brat Sava, čegar življenje sem kakor vseh Nemanjićev „Novicam“ poslal. Zakaj ga še tiskale nišo, tega ne vem. *) Grozno mi je žal, da sem jez lepo Žico samo od dalječ gledal. Iz lepe in visoke karanovačke ravnine sem gledal v njo kakor Mojzes z hriba Horeb-a v obljubljeni deželo. Presrčno sem hrepenel v Žico priti, ker bil sem samo pol ure od nje, pa do nje nisem smel. S hriba Horeb-a je Bog poklical Mojzesa v sveta nebesa v veselo društvo, kjer se izvoljeni veselijo. Al mene je z visoke ravnine kolera hitro hitro poklicala v Čuknjevac, v žalostno društvo, kjer se je slišalo žalostno petje zvonov, kukanje in javkanje žená in otrok za svojim nagle smrti v večnost se preselivšimi očeti. Zato je moja prva in naj-

izreči sodbo o načini pisanija, s kakoršnim se odlikujejo novejši sestavki g. Levstika. Takisto bi bilo tudi dobro, če bi kateri naših na Hrvaškem živiečih rojakov, katerim so eno in drugo narečje in pa naša ter hrvaška razmerja dobro znana (menim tu gg. Macuna, Valjavca, Žepiča in druge), oglasil se ter povedal, kako se mu zdí to predrugačevanje narečija našega in kaj Hrvatije mislijo o istem. Pis.

*) Pride.